

ШОСТКИНЩИНА У 1932-1933 РОКАХ

В статті відображений складний період розвитку Шосткинщини у 1932-1933 роках. Основними джерелами для написання статті слугували архівні дані та респонденти, які пам'ятають лихоліття 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: колективізація, хлібозаготівельні плани, голодомор, «чорна дошка», штурмові бригади.

Розбудова незалежної України потребує вивчення минулого свого народу. Однією із малодосліджених сторінок історії Шосткинщини у складі Чернігівської області залишається період колективізації та події 1932-1933 рр., що зумовлюється практичною відсутністю джерельної бази.

Мета статті – на прикладі Шосткинщини спробувати підняти завісу над подіями минулого, неупереджено розібратись, що відбувалося насправді в ті часи, установити зв'язок поколінь.

Фактори, які вплинули на економічну катастрофу, що сталася 1932 р., і голод практично були закладені ще у 1919 р., коли була здійснена перша спроба створити колективні господарства. Поглибилась криза у 1929 р., коли було взято курс на суцільну колективізацію. Насильницьке залучення селян до колгоспів разом із реманентом та худобою викликав значний опір з їх боку. І не дивно, бо вони в ході своєї багатовікової еволюції звикли до самостійного обробітку землі. Багатьом з них страшно було навіть подумати, а не те що б віддати у колективне користування свою худобу, землю, посівний матеріал, тому заможні селяни віднеслись з пересторогою до вступу у громадські організації. На такі заходи з легкістю шли малоземельні і збіднілі селяни, які в ході певних причин так і не змогли обзавестись своїм господарством.

На сьогодні достовірних документальних фактів про виникнення перших колективних сільських господарств на Шосткинщині автором не виявлено. Про створення комун в нашому районі можна лише дізнатись зі спогадів старожилів. Існує декілька версій про те, де саме вперше виникли колективні господарства: 1) в 1921 р. перше колективне сільськогосподарське підприємство – комуну «Світ» було організовано в с. Миронівка. Тут кільком десяткам малоземельних та безземельних селян був переданий поміщицький маєток царського генерала Гука – Гуків хутір. Саме тут з'явилася і перша в районі радіоточка та електрична лампочка в сільській хаті, перші трактори та локомотиви у сільському господарстві; 2) в 1921 р. у с. Гамаліївка була створена сільськогосподарська артіль, організатором і головою якої стала монахиня Марфа Неклонська. Дали дані, що були знайдені в місцевих архівах стосовно утворення колективних господарств на Шосткинщині, датуються лише 1929 р. [2].

Осінь 1932 р. принесла на українську землю страшний голод. Передвісником його стала цьогорічна хлібозаготівельна кампанія.

У 1931 р. північні райони Сумщини виконали план здачі зерна досить успішно, а Шосткинський район «порядком зустрічного плану» додатково заготовив 1000 т. Наступного року ситуація різко змінилася. План сівби в районі був виконаний менш ніж на 80 %, а розміри зернозаготівель на 1932 р. навпаки були значно збільшені [1].

Слід зазначити, що і на місцевому рівні в ті часи знаходилися такі особи, які прагнули втілити в сільському господарстві рух передовиків. «Місцеві активісти» після виконання селянами Шосткинщини плану висували декілька зустрічних. Так в газеті «Зоря» від 18 лютого 1932 року було надруковано «Оперативне зведення про виконання плану хлібозаготівель за п'ятиденку з 10 по 15 лютого»: «У першу п'ятиденку боротьби за зустрічний хліб план виконано на 7 %. Вперед вийшли такі села Шосткинського району: Свірж – 70 %, Усок – 52 %, Гамаліївка – 48 %, Собичево – 30 %. Відстають: Чапліївка – 18 %, Ображіївка – 15 %. Не здали жодного кілограму села: Антонівка, Богданівка, Журавка, Княжичі, Тимонівка» [4].

Телефоном з села Локотки було передано, що поширений пленум Локотської сільради висунув зустрічний план хлібозаготівель – 158 ц. Колгоспні та кутові збори села, ухваливши зустрічний план, висунули додатково 6 ц. До 15 лютого в рахунок зустрічного було здано 32 ц» [4].

Для виконання планів хлібозаготівлі на село надсилали «штурмові ударні бригади», «буксирні бригади», до яких входили робітники органів ДПУ, прокуратури, парткомів, місцеві активісти. Ними був задіяний масовий і нічим не обмежений терор, який почався невдовзі після революції і з кожним роком набирив обертів [8]. У селян відбирали останнє, що у них залишлось, – землю, забувши про гасло, яким перед всім світом пишалися більшовики – «Землю – селянам».

Постановою Шосткинського райвиконкому від 21 листопада 1932 р. було позбавлено «права на землекористування та садиби, а також конфісковано садиби та реманент С.І. Полозка, А.В. Оницького, М.М. Труса, Ф.Й. Бензіна, а їх самих вислано за межі району [5].

Деякі сміливці району намагалися боротися. Бригадир колгоспу «Червоної партизан» с. Ображіївка Г.М. Угня до зборів приготував бригаду так, що всі 60 чоловік проголосували проти прийняття плану хлібозаготівлі. «Чому так трапилось, що краший бригадир, ударник, вмільний організатор праці в бригаді, що перша закінчила сівбу, ударно провела косовицю і скирдування хліба, став проти заготівель? забезпечено?», – запитувала газета «Зоря». Відповідь тоді ж була одна: підпав під вплив куркуля [6].

Факти зриву планів хлібозаготівлі були документально зафіксовані і в інших селах. Постановами Шосткинського райвиконкому КП(б)У 1932 р. за невиконання плану хлібозаготівель було покарано партійних та радянських працівників району, занесено на «чорну дошку» села Івот, Чуйківка, Шатрище, Прокопівка, Каліївка та Ображіївка [5].

Аналізуючи документальні факти, треба зазначити, що в цей період розпочалася боротьба двох сторін: селян та влади. Серед істориків існує думка, що одні просто намагалися отримати зерно для народу, армії та держави загалом, при цьому їм доводилося застосовувати проти саботажників силу. Інші ж прагнули захистити свої інтереси від влади, представники якої на місцях досить часто перегинали палицю у виконання своїх службових обов'язків, тим самим прирікаючи селян на жалюгідне співіснування (терор голодом) [8, с. 51].

Свідчення очевидців Шосткинщини також різняться. За словами Є.В. Потапенко, мешканки с. Богданівка, голоду у них не було. Родина мала свою корову, птицю, городину, і це давало можливість мати засоби до існування. О.М. Бузовська і Н.М. Жижневська із с. Чапліївка схилиються до думки, що масового голодомору у них також не було: «Хто не працював, той і голодував. Сьогодні також є такі, хто ходить по смітниках у пошуках їжі; якщо ледащий, той голодує. Батьки нас будили раненько і ми йшли працювати в поле, хто по господарству, так що голоду у нас не було» [2].

Мешканець с. Клишки без сліз не може пригадувати ті роки: «У нас хоч ліса були. Листки носили, ловили рибу, щавель рвали, їли полову, що попало, муки ж не було. Добре, що хоч корівка була, а у мого сусіда Дмитра Патлаха п'ятеро дітей померло». За словами М.З. Степаненко їх родина вижила завдяки корівці, а по селу були і пухлі люди. Ховали без труни, як прийдеться [2].

Під час голоду С.Г. Гой було 32 роки. В її сім'ї, що мешкала в с. Крупець, було багато дітей, які пережили цю біду. Аби вижити, Степаніда обмінювала домашні речі на продукти. До сіл вхо-

Селяни Шосткинщини у 30-х роках ХХ ст.

дили регулярні війська і підрозділи ДПУ, які силою відбирали у селян останнє зерно. За кожне дерево, куст потрібно було платити. Не дивлячись на те, чи була худоба, потрібно було здавати молоко, яйця, м'ясо. Хто був не згодний, того судили. Люди потерпали від цинги, за сіллю ходили в Семенівку, а там їх ще й обманювали – замість солі клали землю, і тільки зверху притрушували сіллю. Траплялися випадки людоїдства. Деякі селяни від голоду почали вбивати і їсти власних та чужих дітей [2].

Н.С. Захарченко, уродженка с. Собичеве, згадувала: «В цей час помирає моя сестричка Галина. Їй було всього 10 років. Вона не змогла витримати таких мук, організм дуже ослаб. Похорони... А як їх зробити, коли ні шматка хліба, копачам нічим відплатить. Мати десь нашкребла гороху дуже сухого, чорного, гіркого, зварила, нагодувала копачів. Поминали борщем з води та гороху і цибулею» [2].

Страшні факти наводить мешканка с.Ображіївка О.С. Купач: «Я в той час була такою пухлою, що відкрилися рани, які залишили свій слід на все життя» [9].

У місті ситуація була дещо кращою. Мешканка Шостки Г.М. Сугоняко засвідчила: «Ті, хто працював на військових заводах, отримували хлібні пайки по картках не тільки на себе, але ще й на членів сім'ї. Звичайно, це було дуже мало, але допомагало не вмерти від голоду» [9].

Головний чинник голодомору – покарання натуральними штрафами, що означало повну конфіскацію незернового продовольства у боржників із хлібозаготівель – майже не торкнулося прикордонних місцевостей України. Саме з цієї причини масштаби голоду на Шосткинщині не були такими вражаючими. На користь цього говорять наведені у статті свідчення. Натомість спогади місцевих жителів підтверджують той факт, що велика кількість голодуючих з інших регіонів шукала і не знаходила порятунку на українсько-російському прикордонні. «Одного разу, – згадує мешканка с. Добич У.С. Дюндік, – до нас в хату у пошуках їжі зайшла жінка. Вгледівши цибулю над піччю, вхопила і жадібно почала гризти» [2].

Наразі дослідники Голодомору не можуть назвати більш-менш точну кількість його жертв як на території Шосткинщини зокрема, так і в межах України в цілому. Ця проблема подається під різними кутами зору, у тому числі як і політична спекуляція. У цьому контексті слід навести слова шосткинця М. Тарасова: «Не всіх потрібно було загнати під одну гребінку. Комуністична партія визнала факт голоду, але тут є вина і місцевих керівників, які прагнули здати хліба державі якомога більше і більше. Всім же не пояниш, але потрібно було годувати армію, населення Сибіру, де зерно не вирощували» [2].

Отже, саме внаслідок примусового створення колективних господарств, нереальних планів

хлібозаготівель, розкуркулення одноосібників, що не хотіли йти в колгоспи, у селян і дотепер відсутнє почуття «хазяїна землі». Історія свідчить, що у різні часи чиновники, будуючи державні проекти, не враховують в них проблеми простих людей. Проте, спираючись на викладені факти, можна стверджувати, що зробивши висновки із власних помилок, держава повинна звернути увагу на селянство, яке в усі часи було вагомим важелем української історії.

Посилання

1. ДАСО. – Ф. 2308. – Оп. 1, спр. 262. – 160 арк.
2. Архів автора.
3. Голодомор 1932 – 1933 рр. на Сумщині. 1 вид. – Суми: Видавництво «Ярославна», 2006. – 356 с.
4. Постанова про виконання зустрічного плану хлібозаготівлі в Шосткинському районі // Зоря. – 1932. – №19. – 18 лютого.
5. Лист Шосткинського райкому ЦК КП/б/У, Раднаркому, обкому КП/б/У, облвиконкому про успішне виконання зустрічного плану хлібозаготівлі // Зоря. – 1932. – №24. – 29 лютого.
6. Постанова бюро Шосткинського райкому КП/б/У про оголошення доган уповноваженим по хлібозаготівлі // Зоря. – 1932. – № 33. – 22 березня.
7. Постанова наради секретарів партосередків уповноважених райкомів, голів сільрад, голів колгоспів про виконання плану хлібозаготівлі // Зоря. – 1932. – №84. – 5 серпня.
8. Кульчицький С. Сталінський геноцид в Україні // Історія в школах України. – 2006. – № 9. – 92 с.
9. Назавжди в пам'яті людській (Свідчення очевидців голодомору 1932 – 1933 рр. на Шосткинщині) / Відділ культури і туризму Шосткинської міської ради; Шосткинська міська ЦБС; Упоряд. О. І. Євтушенко. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2008. – 100 с.

Почтовая О.А. Шосткинщина в 1932-1933 годах

В статье отображен сложный период развития Шосткинщины в 1932-1933 годах. Основными источниками для написания статьи послужили архивные данные и респонденты, которые помнят тяжелые времена 30-х гг. XX ст.

Ключевые слова: коллективизация, хлебозаготовительные планы, голодомор, «черная доска», итурмовые бригады.

Pochtovaia O.A. Shostka area in 1932-1933 years

A difficult period of the development in Shostka area in 1932 – 1933 years is depicted in this article. The main sources for this article were the respondents who remember the grief of the 30 th years, holodomor and the archive data of the town, region.

Key words: holodomor, collectivization, plan of breadstore, attacking brigades, «a black board».

29.03.2011 р.

УДК 94 (477.51) «1933/1935»

М.В. Горох

ДО ІСТОРІЇ ШОСТКИНСЬКОЇ КРАМНИЦІ «ТОРГСИН»: ОСОБИСТІСНИЙ АСПЕКТ

У статті автор, використовуючи широке коло архівних документів, розглядає невідомі раніше сторінки з історії функціонування «Торгсину» в Шостці. Особлива увага приділена встановленню імен осіб, які працювали у крамниці.

Ключові слова: система «Торгсин», Шостка, крамниця, біографія.

Історичні події 1930-х років в Україні є об'єктом особливої уваги дослідників. В першу чергу це стосується Голодомору 1932-1933 рр. та його наслідків. Саме ці роки стали зоряним часом для маловідомої організації, що мала назву «Торгсин». Про її існування пам'ятають хіба що літні люди, які були очевидцями голоду, та вузьке коло спеціалістів. Ця таємнича аббревіатура, що утворилася від російського «торговля с иностранцами», ототожнювалася у радянських громадян з останнім шансом на життя. Подібний порятунок вимірювався грамами золота, срібла чи платини, каратами, кількістю іноземної валюти. В обмін на срібні натільні хрести, золоті обручки чи сережки, нагороди покупець отримував можливість придбати в «Торгсині» не лише хліб або продукти харчування, але й надію вижити.

В останні роки кількість праць, які присвячені історії Всесоюзного об'єднання «Торгсин» та його представництв, суттєво збільшилася. Основними дослідниками цієї проблеми на сьогодні є О. Осокіна, В. Марочко, І. Павлова та О. Мельничук [1]. Малодослідженим продовжує залишатися регіональний аспект діяльності «Торгсину», особливо історія окремих крамниць об'єднання.

Будь-яка організація, насамперед, складається з людей. Саме від них залежав успіх або невдача в роботі окремого торгового пункту та об'єднання загалом. Але їх особистості здебільшого залишаються поза увагою дослідників. Метою даної розвідки є спроба поглянути на «Торгсин» з точки зору життя його співробітників. Об'єктом дослідження є Шосткинська крамниця «Торгсин», а предметом – національність, соціальне походження, освіта, життєвий шлях працівників філії, а також їхня діяльність на відповідальній посаді. Дослідження ґрунтується на широкому колі невідомих раніше документів, що зберігаються в архівах Чернігова, Ніжина та Києва, а хронологічні рамки 1933-1935 рр. обмежені часом існування торгового пункту в Шостці.

19 червня 1933 р. із черговою перевіркою до Шостки завітав торговий інспектор Чернігівського «Торгсину» М. Мірецький. У складеному ним звіті було досить детально описано місцеву філію об'єднання, що знаходилася в центрі міста за адресою